

LELE JÓZSEF

ERDÉLY ESÉLYEI
(BÁTHORI ANDRÁS FEJEDELEMSÉGE, 1599.)

Az Erdélyi Fejedelemség számára az 1593-ban indult magyarországi háború kínált első ízben komoly lehetőséget arra, hogy az oszmán vazallitás kötelékében élő, állami szuverenitását makacs kitartással építgető kis ország egy Európa egészét érintő vállalkozáshoz, az oszmánok visszaszorításához csatlakozzék. E háború Erdély számára nagy reményekkel indult, de kevés dicsőséget hozott, s évekig elhúzódó válságba torkollt. Noha az erdélyi politika gondosan igyekezett mérlegelni a maga esélyeit, Báthori Zsigmond fejedelem 1594-ben mégis erőszakkal állította félre az aggályoskodókat, s kötelezte el Erdélyt a keresztény szövetség mellett. Az első évek fényes diadalai mintha őt igazolták volna. Erdély a két oláh vajdaságot, Moldvát és Havasalföldet is maga mellé vonva megosztotta az oszmán hadvezetés figyelmét, megtörte az oszmánok Bécs felé törő lendületét, s az 1595-ös havasalföldi hadjáratban megverte az oszmán főereget. Mindezzel azonban nélkül vonta magára a háború mind nagyobb terhét, hogy szövetségeseitől, így elsősorban Rudolf német császártól és magyar királytól komolyabb segítséget kapott volna.¹ 1595 után 1598-ban immár másodszor fenyegette közvetlen oszmán támadás a fejedelemséget. Báthori Zsigmond mindeddig hűen teljesítette szövetségesi kötelezettségeit, 1598-ban azonban lemondott hatalmáról. Elhatározását, s további politikai szereplését már a kortársak legtöbbje is ifjúi hevének meggondolatlan-ságával, lelki labilitással, s felelőtlenséggel magyarázta.² Eltekintve attól, hogy a Báthori

---

¹ Erdély szerepére a tizenöt éves háborúban összefoglaló jelleggel: NAGY LÁSZLÓ: Erdély és a tizenöt éves háború. Századok, 1982/4. 639-686. (továbbiakban: NAGY L. 1982.); Magyarország története. I. kötet. Főszerkesztő: PACH ZSIGMOND PÁL. Szerkesztő: R. VÁRKONYI ÁGNES. Bp. 1985. 653-702. A vonatkozó rész SINKOVICS ISTVÁN munkája. (továbbiakban: SINKOVICS 1985.); Erdély története. I. kötet. A kezdetektől 1606-ig. Szerkesztette: MAKKAI LÁSZLÓ-MÓCSY ANDRÁS. Bp. 1986. A vonatkozó rész BARTA GÁBOR munkája. (továbbiakban: BARTA 1986.) 522-532.; további szakirodalommal: LELE JÓZSEF: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. Egyetemi doktori értekezés. Szeged, 1993. Kézirat. (továbbiakban: LELE 1993.)

² Báthori Zsigmond 1598-as lemondásáról: SZAMOSKÖZY ISTVÁN: Erdély története 1598-1599, 1603. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta: SINKOVICS ISTVÁN. Bp. 1977. (továbbiakban: SZAMOSKÖZY 1977.) 51-56, 68. 88.; az utókor véleményére két jellemző megfogalmazás: SZÁDECZKY LAJOS: Erdély és Mihály vajda története 1595-1601. Oklevéltárral. Temesvár, 1893. (továbbiakban: SZÁDECZKY 1893) 13:

Zsigmond jelleme felől közelítő legújabb elemzések sem mernek határozottan állást foglalni Zsigmond lelki sérültsége, s ebből következő kiszámíthatatlansága, megbízhatatlansága mellett,³ úgy tűnik, politikai döntéseinek elemzési szempontjait is lehet még bővíteni. Kétségtelen, hogy a háború Erdélyre nézvést kedvezőtlen alakulása, a keresztény sikerek elmaradása ugyanúgy szerepet játszott döntéseiben, mint a Habsburg Mária Krisztiánával kötött szerencsétlen házasságának lelki terhe. Mindaddig azonban kevés figyelmet kapott politikájának egy másik, jól kitapintható vezérfonala: *a Báthori dinasztia helyzetének, s általa Erdély államiségének erősítése, biztosítása. Ezt figyelembe véve Zsigmond politikájának egységes íve nem törik meg 1598-as lemondásával.* Amint a Rudolffal kötött 1595-ös prágai szerződés, s a dinasztikus házasság az erdélyi államiség nemzetközi elfogadtatásának része volt, úgy ennek megmentését szolgálta egyrészt az Erdélyt a Portához kötő egyre vékonyodó szál gondos ápolása, másrészt az 1598-as lemondás.⁴ Előbbi azt a hidat jelenthette, amelyen át az oszmánok győzelme esetén Erdély visszatálhat a számára biztonságot jelentő portai protektorátus-ság alá, utóbbi pedig a császár Erdély iránti elkötelezettségének és felelősségének biztosítéka lehetett. 1598 azonban megcsúfolta Zsigmond reményeit. Rudolf kormányzata nemcsak arra bizonyult képtelennek, hogy az országát átadó Báthorit tisztos körülmények közé fogadja a számára kijelölt Oppeln és Ratibor hercegségekben, de Erdély átvétele, s biztosítása is megoldhatatlan feladatot jelentett a számára.⁵ Így 1598-ban mintha 1551 tragédiája sejtett volna föl. A Habsburg-ház sem akkor, sem most nem volt képes erdélyi uralmát tartósítani. Báthori Zsigmond azonban javíthatott. 1598 augusztusában már újra Erdélyben volt, hogy alig egy esztendő múltán ismét elhagyja, unokatestvérére, Báthori András bíborosra bízva a kormányzás gondját.

Báthori András rövidre szabott erdélyi fejedelemségének (1599. március 29. - 1599. november 3.) nehezen találta helyét a történetkutatás. Az alábbiakban András fejedelemségét igyeckünk röviden bemutatni, s ezáltal - reményeink szerint - nemcsak újabb megvilágításba helyezni országglását, de felvázolni az erdélyi államiség megőrzésének, átmentésének általa próbált új koncepcióját is.

Szamosközy István erdélyi történetíró nem fukarkodott a szavakkal, ha Báthori Zsigmond elme- s jellembéli állapotát kellett méltatnia. Épp az 1599-es hatalomátruhá-

---

„szép tehetségű, de könnyelmű, állhatatlan fejedelem” Zsigmond; illetve: GÖMÖRY GYÖRGY: Angol-magyar kapcsolatok a XVI-XVII. században. Bp. 1989. (továbbiakban: GÖMÖRY 1989.) 26.: Zsigmond „hatalomvágy-gyal párosult állhatatlansága szinte beteges jellegű volt”.

³ BARTÓK ISTVÁN: A gyulafehérvári fejedelmi udvar és az ifjú Báthory Zsigmond. In.: Magyar reneszánsz udvari kultúra. Szerkesztette: R. VÁRKONYI ÁGNES. Bp. 1987. 135-157.; ERDŐSI PÉTER: Báthory Zsigmond ünnepi arcmása. Aetas, 1995/1-2. 24-65.

⁴ Erdély folyamatos oszmán kapcsolatairól a háború alatt: LELE 1993. 116-122.

⁵ Erdély császári átvételéről: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerkeszti: SZILÁGYI SÁNDOR. IV. kötet. (1597-1601). Budapest, 1878. (továbbiakban: EOE IV.) 33-59.

zás kapcsán vélte úgy, hogy Zsigmond „agyát varázslat érte”, s ezzel „teljességgel kikökökcent józan elméjéből”.⁶ Dacára e vélt megháborodás biztosnak látszó jelének, Báthori Zsigmond mesterien készítette elő András fejedelemségét. Tisztában volt vele, hogy maga már nem fordíthatja meg az erdélyi politika irányát. Prága többé nem fog bízni benne, de az oszmánokat is elhidegítette magától azzal, hogy Erdélyt császári kézre juttatta. Szándékát már 1598-as visszatérése alkalmából Erdély nyugalmának, biztonságának és békéjének helyreállítása vezérelte,⁷ most ennek megvalósításához kellett a megfelelő embert megtalálnia. Noha ezidáig Jan Zamoyski lengyel kancellárt és Alfonso Carillo jezsuita atyát is gyanúba vették, mint a választás kezdeményezőit és előkészítőit, e gyanút igazolni nem sikerült.⁸ Az ugyan nem lehet kétséges, hogy a Moldva fölött már 1595 óta ellenőrzést gyakorló Lengyelország Erdélyre, sőt Havasalföldre is szívesen kiterjesztette volna befolyását, annak nincs nyoma, hogy ennek érdekében Báthori András erdélyi fejedelemmé választását Zamoyski kezdeményezte, előkészítette volna. Carilloról pedig tudjuk, hogy 1599-ben Zsigmond tudatosan tartotta távol az országos politikától, így legfeljebb sejtette, de biztosan nem tudta, s főként nem irányíthatta a történeteket.⁹ Egyelőre tehát nincs okunk elvitatni Báthori Zsigmondtól András bíboros megválasztásának „érdemét”. A Prágába indított követség színe alatt eltávolította Erdélyből Náprágyi Demeter püspököt és Bocskai Istvánt. Bennük joggal látta a tervezett hatalomátadás tekintélyes ellenzőit. Ügyelt arra, hogy visszatérését az erdélyiek megnyugvással vegyék tudomásul, népszerűségét növelte körükben, hogy rendezni igyekezett viszonyát nejével, Mária Krisztiennával. Mindeközben pedig követet küldött Lengyelországba, hogy a családi békekesség helyreállításának ürügyén hazahívja Báthori Andrást és Báthori Istvánt.¹⁰

Nehéz biztonsággal eldönteni, sejtette-e András, mi vár rá Erdélyben. Ha azt pillanatnyilag nem tudjuk is, vajon készült-e a fejedelemségre, bizonyos, hogy Zsigmond

---

⁶ Az 1598 augusztus 29-én Tordán hozott országgyűlési végzések: EOE IV. 195.; SZAMOSKÖZY 1977. 169.

⁷ SZAMOSKÖZY 1977. 117.

⁸ SINKOVICS 1985. 677.; BARTA 1986. 528.

⁹ Zamoyski és Lengyelország érdekességéről legutóbb: IVANICS MÁRIA: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Bp. 1994. (továbbiakban: IVANICS 1994.) 87-88., 149-150.; Carillo szerepéről: Carillo Alfonz jezsuita atya levelezése és iratai (1591-1618). Gyűjtötte és közrebocsátja: VERESS ENDRE. Bp. 1906. (továbbiakban: CARILLO) XXXIX.: LÁSZLÓ SZILAS: Der Jesuit Alfonso Carrillo in Siebenbürgen. (1591-1599). Roma, 1966. 124-125.

¹⁰ Báthori András megválasztásának előkészületeire: SZAMOSKÖZY, 1977. 162-171.; A megboldogult Giovanni Marco Isolano gróf, ő császári felsége ezredese, Székesfehérvár parancsnoka által leírt háborúk. Közli: BENDA KÁLMÁN. Hadtörténelmi Közlemények, 1983/4. (továbbiakban: ISOLANO) 667.

nem alaptalanul számított ezirányú hajlandóságára.¹¹ András egyike volt azoknak, akik áldozatul estek Zsigmond 1594-es tisztoztatásának. Az 1595 áprilisi országgyűlés külön is megemlíti, mennyi kárt okozott a fejedelemnek, amikor támogatta az ellene szervezkedőket, mitöbb 1594 véres eseményei után a Báthori család élő lelkiismereteként Zsigmond gyalázatával kürtölte tele Európa udvarait.¹² András és fivére, István érdeklődése Erdély ügyei iránt később sem csillapodott. Az 1598-ban Erdélyt császári kézre játszó Zsigmondot levélben figyelmeztette András tettének súlyos következményeire. Érvei közül különösen figyelemre méltó a Báthori dinasztia hatalmának féltése, s a kérés, hogy szándékát a lengyel királlyal is egyeztesse, aki kész segíteni.¹³ Báthori Zsigmond tehát bizton építhetett a dinasztiát óvó András s a lengyel király érdekeltségére. III. Zsigmondot már 1598-ban felettébb aggasztotta a Habsburg udvar terjeszkedése, a Porta és Lengyelország közötti sűrű követjárások pedig azt sejtették, hogy lépéseit egyeztetni fogja az oszmánokkal. III. Mehmed szultán 1599. február 11-én kelt levele mintha ennek az eredménye lenne. Benne a szultán felhatalmazta a lengyel királyt arra, hogy Erdélybe olyan fejedelmet ültessen, aki mindkettőjük számára megfelel.¹⁴ Noha Bartholomeus Pezzen 1598 februári híradása alapján nem zárható ki, hogy a lengyelek eredeti jelöltje Báthori István volt, a lengyel-oszmán egyetértés András személyére is vonatkozhatott.¹⁵ Erre utal mind Illésházy István megjegyzése, aki szerint András „értvén magát törökkel és lengyelrel” ment be Erdélybe, mind az András irányában országlása idején megnyilvánuló lengyel-oszmán készség.¹⁶

Általános vélekedés András fejedelemségét illetően, hogy a bíboros Lengyelország érdekeihez igazította politikáját. Kevesebben vannak, akik a török protektorátusság ismételt felvállalását látják meghatározó mozzanatnak Báthori András politikájában. Abban szinte teljes az egyetértés történetíróink között, hogy András nem a kellő államférfiúi vértetben döntött a hatalom átvételéről. Erdély válságos pillanatában a szükséges politikusi, hadi és kormányzati tapasztalat nélkül cserélte fel

---

¹¹ Illésházy István emlékezett úgy, hogy András beszélte rá Zsigmondot a hatalomátadásra: Gróf Illésházy István nádor följegyzései. 1592-1603. Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. VII. Közli: KAZINCZY GÁBOR. Pest, 1863. (továbbiakban: ILLÉSHÁZY) 64-65.

¹² Az 1595 áprilisi diéta végzése: Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerkeszti: SZILÁGYI SÁNDOR. III. kötet. 1576-1596. Bp. 1877. 477-479.; András propagandájára: Baranyai Decsi János magyar történiája 1592-1598. Fordította és a bevezetőt írta: KULCSÁR PÉTER. Bp. 1982. 215.; GÖMÖRY 1989. 23.

¹³ Báthori András levele Báthori Zsigmondnak, 1598. február 20.: EOE IV. 141-142.

¹⁴ A lengyel udvar 1598-as aggodalmaira: Sennyei Pongrác levele a császári biztosoknak, 1598. június 1.: Okmányok Mihály havaseli vajda 1598-iki meghódolása történetéhez. Közli: KÁROLYI ÁRPÁD. Történelmi Tár, 1879. 46-47.

¹⁵ Pezzen levele Rudolf császárhoz, 1598. február 20.: EOE IV. 22.; III. Mehmed szultán levele a lengyel királyhoz: ÓVÁRY LIPÓT: A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevélmásolatai. Második füzet. Bp. 1894. 249-250. 1220. sz. irat.

¹⁶ ILLÉSHÁZY 64-65.

püspöki pálcáját a fejedelmi bottal.¹⁷ Noha András politikájának előzményeire, uralkodása jól körvonalazható koncepciózusságára, s e koncepció néhány elemére Szilágyi Sándor és Szádeczky Lajos már korán felhívta a figyelmet, meglátásaiknak kevés visszhangja lett, kutatási eredményeiknek nem akadt továbbgondolója. Pedig mindketten utaltak Báthori András valamint Fráter György és a lengyel királyságot is megszerző Báthori István politikájának rokon vonásaira. Az Erdély sorsát Habsburg-oszmán viszonylatban értelmező megállapításuk szerint, amint azt a jeles elődök tették, úgy András is „a két hatalmas császár között egyensúlyt tartva, külsőleg ide is oda is tartozva, tényleg mindkettőtől önállóan” igyekezett biztosítani országát „szabadságát, jólétét”.¹⁸ András politikájának horizontja azonban szélesebb volt ennél. Maga Rudolf császár tapintott rá 1599 áprilisában kelt levelében, hogy lengyel-erdélyi-moldvai összehangolt politikával kell számolnia Erdély esetében, s ezt a Porta is erőlyesen támogatja.¹⁹ 1599-re már világossá vált, hogy Erdély sorsának alakulásában a hagyományos riválisoknak tekinthető Habsburg és Oszmán házon túl érdekelt Lengyelország, valamint az oszmán vazallussága kötelékeit egyre eredményesebben oldozgató Krími Kánság is, de Erdély helyzete Moldva és Havasalföld számára sem közömbös. Mint a keresztények oszmán ellenes szövetségének legfőbb lelki támasza, a pápa is élénken érdeklődött a fejedelemség helyzetének alakulása iránt.²⁰ *András ezt a sokoldalú, Erdélyre nézvést nem egy esetben veszélyekkel terhes érdekeltséget, hatalmi ambíciót igyekezett az erdélyi államiság és a Báthori dinasztia megőrzése, biztonsága érdekében hasznosítani. A többoldalú érdeklődést kölcsönös garanciává alakítva kereste az erdélyi állam átmentésének lehetőségét.* Szerette volna, ha az érintettek benne találják meg erdélyi politikájuk megbízható letéteményesét, miközben András a kényes egyensúlyra ügyelve egymással semlegesíti érdekeiket, s túlzott aktivitásukat. Mindehhez pedig valós fegyverek helyett a diplomácia fegyvertárát kellett hasznosítania, s ha a hadtudományban járatlannak tűnt is, a diplomácia mesterségében vetekedett jeles elődeivel.

Az erdélyi rendek az 1596 novemberi országgyűlés óta várták a pillanatot, hogy fejedelmükkel egyetértve küldhessenek békekövetet Konstantinápolyba. Ezidáig ugyan

---

¹⁷ KÓVÁRI LÁSZLÓ: Erdély történelme. IV. kötet. Pest, 1860. 85.; EOE IV. 83.; NAGY L. 1982. 682.; SINKOVICS 1985. 677.; BARTA 1986 529.; IVANICS 1994. 149.; BENDA KÁLMÁN: Erdély politikai kapcsolatai a román vajdaságokkal a XVI-XVII. században. In: Magyarok és románok. Szerkesztette: DEÉR JÓZSEF és GÁLDI LÁSZLÓ. II. kötet. Bp. 1944. (továbbiakban: BENDA 1944.) 62.

¹⁸ SZÁDECZKY 1893. 25-27.; SZILÁGYI SÁNDOR: Báthory Endre fejedelem és főbörök bukása 1599-ben. In: SZILÁGYI SÁNDOR: Történeti rajzok. Bp. 1880. (továbbiakban: SZILÁGYI 1880.) 29.

¹⁹ Rudolf császár instrukciója Pezzennek: EOE IV. 287-288.; hasonló együttműködés lehetőségéről írt Carillo 1599. május 5-én: Carillo 592.: „cardinal Bathori, come nuovo principe di Transilvania, et il vaivoda Michele di Valachia, et il vaivoda Geremia di Moldavia, et li Polachi si erano uniti per mandare dal Turco a far la pace”.

²⁰ A Krími Kánságra: IVANICS 1994. 149.; a pápa érdeklődésére: SZAMOSKÖZY 1977. 191-192.; EOE IV. 88-90.

Zsigmond is nagy gonddal óvta portai kapcsolatait, a rendeket azonban nem avatta be terveibe. 1599. május 27-én András immár országával „egyet értvén egyenlő akarattal” indította útnak megbízottját, s a jelek szerint nemcsak a temesvári pasánál, de a szerdárnál és a szultánnál is megértésre talált kérése. Noha a szultánt biztosította, hogy semmi olyat nem kíván, amit a padisah könnyű szívvel meg nem adhatna, feltételei nem voltak szerények. Nemcsak a Maros menti fontos várak megtartását szerette volna elérni, de a Havasalföld feletti uralmat is. Ugyanakkor azt is elvárta a szultántól, hogy a Rudolf császárral kötendő frigybe Erdélyt is foglalják bele. Az 1599 augusztusában Gyulafehérvárra hozott oszmán feltételek ugyan nem teljesítették maradéktalanul András kéréseit, ám fejedelmi hatalma elismerését és biztosítását garantálták.²¹ Hasonló sikert ért el a fejedelem megbízásából Lengyelországban járt Kakas István is. A III. Zsigmond elé terjesztett kérésnek megfelelően Erdély számíthatott Lengyelország védelmére, valamint a lengyel király közbenjárására Prágában.²²

Arra már Szilágyi Sándor rámutatott, hogy Báthori András Erdélyét elsősorban Habsburg részről fenyegette veszély.²³ András Prágával való kapcsolatában papi méltóságát ugyanúgy hasznosította, mint megkezdett portai és lengyel alkudozásait, de arra is hajlandónak mutatkozott, hogy a Rudolffal kötendő szövetséget Zsigmondhoz hasonlóan maga is dinasztikus kapocccsal erősítse meg. Rudolftól elvárta, hogy elismerje fejedelmi hatalmát, s annak fiágon történő öröklési jogát, valamint azt is, hogy a háborút lezáró békébe foglalják bele Erdélyt. Mindezt a pápa akaratára hivatkozva tárta Rudolf elé.²⁴ VIII. Kelemen pápa ugyanis a bíborost már Lengyelországból jól ismerő Malaspina nunciust küldte Erdélybe. Szándéka azonban nem András eltávolítása volt, csupán a császárral való megegyezésének támogatása, s a keresztény szövetség egységének szolgálata.²⁵ András készséggel hajlott a megegyezésre, s még azt a szívességet is megtette, hogy az éppen nála tartózkodó oszmán követeket teátrális külsőségek közepette dorgálta meg szultánjuk makacssága miatt, ezzel is tanúsítva Malaspina előtt a keresztény szövetség melletti őszinte elkötelezettségét.²⁶

---

²¹ Az erdélyi rendek 1596 novemberében, majd 1597 áprilisában is reménykedtek már abban, hogy komolyan alkudhatnak a Portával: EOE IV. 10.; Báthori levelei az oszmán főemberekhez és a tatár kánhoz: EOE IV. 293-294.; 301-303., 306., 314. András kérése Erdélynek az oszmán-Habsburg békébe való bevetelére: EUDOXIU DE HURMUZAKI: Documente privore la Istoria Romanilor. Volumul III. Partea I. Bucuresti, 1880. 321-322., 425.; a szultán feltételeire és András elismerésére: Regesták a külföldi levéltárakból. II. közlemény. Közli: MARCZALI HENRIK. Történelmi Tár, 1878. 904-905.

²² VERESS ENDRE: Zalánkeméni Kakas István. Magyar Történelmi Életrajzok. Bp. 1905. (továbbiakban: VERESS 1905.) 80-81.

²³ SZILÁGYI 1880. 41.

²⁴ András alkui Rudolf császárral: EOE IV. 286-293., 318-321., 327-328.; VERESS 1905, 84-89.

²⁵ A pápa ilyen értelmű szándékára: EOE IV. 88., 90., 92., 94.; ISOLANO 667-668.

²⁶ SZAMOSKÖZY 1977. 194-195.

Korán észlelte András fejedelem, hogy országa Havasalföld felől sincs teljes biztonságban. Mihály vajda ugyan június 26-án letette a hűségesküt, ám András tudta, hogy a Portával és Prágával is alkuszik.²⁷ András Zsigmondhoz hasonlóan viselte nemcsak Erdély, de Moldva és Havasalföld fejedelmi címét is. Nyílt titok volt Mihály előtt, hogy az erdélyi fejedelem nem bízik benne, helyére több jelölt neve is szóba került.²⁸ A vajdacsere érdekében azonban Erdély nem kockáztatott háborút. Mindezért András nemcsak a kortársaktól, de az utókor történetbúváraitól is megkapta a „mindenkiben jámborul bízó”, „szelíd és könnyen kezelhető”, „hiszékeny” csöppet sem kitüntetőnek szánt minősítéseket.²⁹ Előrebocsátva, hogy Szamosközy István is úgy tudta, nem egyedül a fejedelmet tévesztette meg Mihály ármánya, András bíboros nem véletlenül tartózkodott a Havasalfölddel szembeni megelőző jellegű föllépéstől.³⁰ Úgy vélhette, a hozzá hasonlóan egyszerre több vasat is a tűzben tartó Mihályt Erdélynek sem portai, sem prágai kapcsolatai nem hozhatják lehetetlen helyzetbe. Nem számolt azonban kellő súllyal Mihály vajda hatalomféltésével és hatalmi ambíciójával. A maga helyzetét előszeretettel végzetesnek festő Mihály joggal vélhette, András elűzésével pusztán olyan személycserét hajt végre Erdély élén, amelyben a szultán és Rudolf is megnyugszik majd. Tévedett. Ám András országglását megbuktatta. A „nagy szegény ártatlan pap”, ahogyan Borsos Tamás nevezte Andrást, a sellenberki csatában alulmaradt Mihály seregével szemben, s Moldva felé menekülőben a székelyek megölték. Tragédiája Erdély sorsfordító végzetévé vált.³¹

Bölcsen jegyezte meg Illésházy István 1599 erdélyi eseményeit előszámlálva, hogy „példa lehet Erdély ez világnak”.³² 1599-re megtört a hat esztendeje tartó háború lendülete. Korábbi elvetélt próbálkozások után ez évben tettek először komoly kísérletet arra a szembenálló felek, hogy tárgyalóasztal mellett rendezzék vitás ügyeiket.³³ *A diplomácia előtérbe kerülése alkalmas keretet biztosított Erdély számára, hogy a*

---

²⁷ Mihály vajda hűségesküje: EOE IV. 304.; Prágával és a Portával is alkuszik, amiről András is tudott, s különösen a portai egyezkedését nehezményezte: EOE IV. 314.; SZÁDECZKY 1893. 48-67.; Mindebből világos, hogy tovább nem tartható ama általános vélemény, miszerint Mihályt „ellenséges gyűrű” vette volna körül András bíboros fejedelemsége miatt, s úgy érezhette, „két tűz közé” került. E véleményekre: SINKOVICS 1985. 677.; BARTA 1986. 529.; IVANICS 1994. 110., 113.

²⁸ A két lehetséges jelölt: Báthori István, András testvére és Simion Movila, a moldvai vajda, Jeremiás fivére: EOE IV. 173-177.; ISOLANO 668.; SINKOVICS 1985. 676.; IVANICS 1994. 149-150.

²⁹ SZAMOSKÖZY 1977. 202., 212., 223.; EOE IV 83.; SZÁDECZKY 1893. 58., 63., 98.

³⁰ Malaspina nuncius is saját kudarcaként élte meg Mihály támadását: SZAMOSKÖZY 1977. 225., 232.

³¹ BORSOS TAMÁS: Vásárhelytől a Fényes Portáig. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt írta: KOCSILÁNY LÁSZLÓ. Bukarest, 1972. 47.; 1599-ben András bukása miatt többen is Erdély háborús részvételének éles belső törését fedezték fel: BENDA KÁLMÁN: Erdély végzetes asszonya. Bp. 1986. 72.

³² ILLÉSHÁZY 77.

³³ IVANICS MÁRIA: A zsitvatoroki békéhez vezető út. Az 1599. évi béketárgyalások. Történelmi Szemle, 1993/3-4. 297-311.

formálódó egyensúlyhelyezethez alkalmazkodjon. András a készülő békébe próbálta belefoglaltatni Erdélyt, egyszerre biztosítva ezzel a Báthori dinasztia hatalmának elismertetését és a kis fejedelemség állami szuverenitásának továbbélését. Merész kísérletet tett arra, hogy Erdélyt a háborúból úgy vonja ki, hogy országa biztonságáért valamennyi érdekelt hatalom garanciát vállaljon. 1599 alkui között Erdély ügye valóban szinte presztizskérdés lett. Ám sem Rudolf, sem a szultán megbízottai nem voltak hajlandók lemondani róla. Erejük arra ugyan nem volt elég, hogy biztosítsák maguknak, arra azonban igen, hogy a másik javára végleg elveszni ne hagyják. 1599 után így vált Erdély egycsapásra áldozattá, a tartósnak bizonyuló egyensúlyhelyezet áldozatává.

Bíró Vencel óta többen is megerősítették, mennyire fontos Erdély életében, hogy éppen soros fejedelme milyen erényekkel ékes, s milyen gyarlóságoktól terhes.³⁴ Nem von le semmit Báthori András bíboros-fejedelem kísérletének érdeméből, hogy 1599-ben nem azon múltott Erdély sorsa, milyen kvalitású államférfi ült a fejedelmi trónon.

---

³⁴ BÍRÓ VENCEL: Az erdélyi fejedelem jogköre. Kolozsvár 1912. 6.; BENDA 1944. 54.

József Lele

THE PROSPECTS OF TRANSYLVANIA
(THE PRINCIPALITY OF ANDREW BÁTHORY, 1599)

The outbreak of war in 1593 meant the first real possibility for the Ottoman vassal principality of Transylvania, a small country with a very limited sovereignty to join the European venture of driving back the Turks. The war (1593–1606) started with great expectations, but it brought little glory for Transylvania, and resulted in a crisis lasting for years. Examining the formation and changes of the Transylvanian policy the outlines of a model can be observed, the basic elements of which were securing and saving of Transylvanian statehood. So far scholars emphasized the changing character, the unpredictable caprice and weakness of the policy of the Transylvanian princes. The author maintains, that the short reign of Andrew Báthori can be considered a turning-point of both the Ottoman–Habsburg war and the Transylvanian role in it, and by this aspect not only our understanding about the cardinal–prince may be enriched, but a new idea of preserving Transylvanian statehood can be outlined as well.